

SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE İSİM + YARDIMCI FİİL KURULUMU: BUOL- VE GIN-

THE FORMATION OF NOUN + AUXILIARY VERB IN SAKHA (YAKUT) TURKISH: BUOL- AND GIN-

İsmet KILIÇ

Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kuzey-Doğu (Saha (Yakut)-Tuva-Hakas-Altay) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, ismetkilic@ankara.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 17 Eylül 2023
Kabul edildiği tarih: 11 Mart 2024
Yayınlanma tarihi: 25 Haziran 2024

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 17 September 2023
Date accepted: 11 March 2024
Date published: 25 June 2024

Anahtar Sözcükler

Saha Türkçesi; İsim + Yardımcı Fiil;
Buol-; Gin-

Keywords

Sakha Turkish; Noun + Auxiliary
Verb; Boul-; Gin-

DOI

10.33171/dtcfjournal.2024.64.1.7

Öz

Türkçede isim ve fiil olmak üzere iki ana sözcük grubu söz konusudur. Bu iki sözcük arasında dilbilgisel yollarla meydana gelen geçişler söz konusu olabilmektedir. Türkçede ise isimden fiil söz yapımının birden fazla yolu mevcuttur. Bunlardan biri ek yolu ile yapılan söz yapımı iken bir diğeri ise isim + yardımcı fiil kuruluşu ile meydana gelen fiil yapımıdır. İsim + yardımcı fiil kuruluşu temel birleşik fiil kuruluşlarından biridir. Söp "doğru, uygun" + buol- "onaylamak"; ayıyax "az, küçük" + gin- "küçülmek, azalmak" gibi örneklerle görüleceği üzere bu yapı aynı zamanda Saha Türkçesinin temel fiil yapım yollarından biridir. Söz konusu bu analitik yapının ilk unsuru olan isim unsuru aynı zamanda zarf, sıfat gibi isim soylu sözcükler de olabilmektedir. Saha Türkçesinde isim + fiil kurulumlarında buol-, gin- yardımcı fiilleri en işlek kullanıma sahip yardımcı fiillerdir. Bu iki yardımcı fiil Saha Türkçesinin isim + fiil analitik yapısının en temel unsurlarıdır. Bu çalışmada Saha Türkçesinde isim + fiil kurulumunda sık kullanıma sahip buol- gin- yardımcı fiillerinin dilbilgisel işlevleri ayrı ayrı tespitler halinde sıralanacaktır. Bu iki yardımcı fiilin sahip oldukları işlevleri ise birbirleri ile karşılaştırılarak kullanım özellikleri tespit edilecektir. Bununla beraber buol- ve gin- yardımcı fiilleri ile ilgili olarak art ve eş zamanlı karşılaştırmalı yöntemle Eski Türkçe ve çağdaş Türk lehçelerinden örneklerle konu ele alınarak değerlendirilecektir.

Abstract

In Turkish, there are two main groups of words, namely noun and verb. One can find grammatical transitions between these two groups of words. In Turkish, there are multiple ways to derive verbs from nouns. While one method involves affixation, the other method entails forming a verb through the combination of a noun and an auxiliary verb. The formation of noun + auxiliary verb is one of the main compounds. As is seen in the examples such as söp "right, appropriate" + buol- "to approve" and ayıyax "little, small" + gin- "to lessen, decrease", this structure is also one of the main ways of verb formation in Sakha Turkish. The noun element, which is the first component of this aforementioned analytic formation, could also be adverb or adjective. In Sakha Turkish, among the formations of noun + auxiliary verb, buol- and gin- are the most frequently used auxiliary verbs. These two auxiliaries are the main elements of noun + auxiliary formation in Sakha Turkish. In this study, the grammatical functions of buol- and gin-, which are the most preferred auxiliaries in formation of noun + auxiliary in Sakha Turkish, will be separately determined. The functions of these auxiliaries will be compared and contrasted to determine their usage traits. In addition, the topic will be evaluated by diachronically and simultaneously comparing the examples from Old Turkish and contemporary Turkish dialects related to buol- and gin-.

Giriş

Türkçede iki ana sözcük grubunu teşkil eden isim ve fiillerin birbirleri arasındaki geçişlerle ilgili olarak Z. Korkmaz, isimlerin fiil türetme yolunu isimden fiil türeten ekler veyahut isim + fiil unsurlarının birlikte kullanarak analitik yapıların meydana getirdiği yoldan bahseder (1990, s. 143). Bu unsurlar temel anlamı ile Türkçede fiil yapım yollarının asli iki unsurudur. Aynı zamanda Z. Korkmaz, isim + yardımcı fiil yapısında en yaygın olarak kullanılan yardımcı fiillerin et- ve ol- ile kurulan birleşiklerin olduğunu belirtmektedir. Et- yardımcı fiilinin bir kılış bildirirken ol- yardımcı fiilinin oluş bildirdiğini belirtmektedir (2010, s. 150). H. Dizdaroğlu, birleşik fiilleri tasnifinde yer vermiş olduğu isim + yardımcı fiil sınıflandırmasını “yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller” şeklinde adlandırmaktadır. Diğer iki grup için farklı bir adlandırma yapması ise oldukça dikkat dikkat çekicidir. Bu gruba isim soylu bir sözcük ile birleşen et-, ol-, kıl- gibi yardımcı fiilleri almaktadır (1963, s. 30-36). Bununla birlikte isim + yardımcı fiil yapısında olan ve birden fazla isimle birlikte kullanılarak yardımcı fiille anlamca kaynaşmış yapılar söz konusudur. Bu tür yapıların büyük bir kısmı deyimleşmiş yapılardır. H. Dizdaroğlu’nun birleşik fiil tasnifinde yer verdiği ve anlamca kaynaşmış olarak adlandırdığı bu tür birleşik fiilleri Z. Korkmaz anlam kayma ve kalıplaşmasına uğramış ve deyimleşmiş birleşik fiiller olarak adlandırmaktadır (2010, s. 530).

Saha Türkçesi için hazırlanmış olan gramer çalışmalarında söz konusu bu konunun detaylı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Korkina redaktörlüğünde Saha Türkçesi grameri alanında hazırlanmış en kapsamlı gramer çalışması olan *Grammatika sovremennogo yakutskogo literaturnogo yazıka* (1982) adlı eserde yardımcı fiilli yapılar ile ilgili olarak birleşik fiil konusu fiil bölümü içerisinde *slojnye glagoli* alt başlığı altında üç grupta incelenmiştir. Bunlardan ilki isim + yardımcı fiil birleşmelerinin olduğu gruptur. İkinci grup ses taklidî kelimelerden meydana gelen birleşik fiil grubudur. Üçüncü grup ise fiil + yardımcı fiil birleşmelerinin olduğu gruptur (1982, s. 225).

F. Kirişçioğlu Saha (Yakut) Türkçesi Grameri adlı çalışmasında Birleşik Fiil başlığı altında isim + yardımcı fiil kuruluşlarına değinmektedir. Bu kısımda Saha Türkçesinde en sık kullanılan yardımcı fiillerin *buol-*, *gn-* ve *bil-* olduğuna değinmektedir. Örnekler içerisinde ise *biär-*, *bilin-*, *kör-*, *tüs-*, yardımcı fiillerine de yer vermektedir (1999, s. 139). Antonov redaktörlüğünde hazırlanan *Saxa biliñni tula* adlı gramer kitabında isim + yardımcı fiil yapıları için *buol-* *gn-* yardımcı fiillerinin yanı sıra *tut-*, *kör-*, *ıl-* gibi yardımcı fiillere yer verilmektedir (2009, s. 147).

Yukarıda aktarılan çalışmalardan da görüleceği üzere Saha Türkçesinin isim+fiil yapısının en işlek iki yardımcı fiilinin *buol-* ve *gın-* yardımcı fiilleridir. Bu çalışmada *buol-* ve *gın-* yardımcı fiilleri iki ayrı başlık altında değerlendirilecektir. Bu iki başlık altında *buol-* ve *gın-* yardımcı fiillerinin kullanım sahalarına ve Saha Türkçesinin analitik yol ile fiil yapım işlevine dair tespitlerde bulunulacaktır. Çalışmanın *buol-* ve *gın-* ile ilgili verileri Saha Türkçesinin tarihsel ve çağdaş sözlüklerinden, metinlerinden ve sözlü edebiyat ürünlerinden derlenerek elde edilmiştir.

İsim + Buol-

Bol- yardımcı fiili Eski Türkçede ve çağdaş Türk lehçelerinde kullanımı bakımından sık bir işleve sahip yardımcı fiillerinden biridir. A. Bican Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri* adlı çalışmasında ise *bol-* yardımcı fiilinin isim, sıfat, zarflarla birlikte kullanılarak geçişsiz fiiller meydana getirdiğini belirtmektedir. İsim unsurları ile ilgili olarak *bulun bol-* “esir olmak”; *yok bol-* “yok olmak”, *sıfat itiglig bol-* “düzgün olmak”; *kalın bol-* “çoğalmak”, zarflarla *tükel bol-* yerine gelmek” örneklerini vermektedir. (2014, s. 78-81). T. Tekin ise Eski Türkçede *bol-* yardımcı fiilinin isim veya sıfatlarla kullanıldığını belirtir ve *karı bol-* “ihtiyar olmak, yaşlanmak; *yok bol-* “yok olmak” örneklerini göstermektedir (2003a, s. 98). K. Eraslan, Budist-Maniheizt çevre metinlerinde isim + *bol-* yapısında isimin *bol-* yardımcı fiilinin zarfı durumunda olduğunu belirtir: *ƘudluƘ Temür ƙorsuz bolzun!* “Kutluk Temür zararsız olsun”. Bununla birlikte *bol-* yardımcı fiilinin yönelme eki almış isimlerle kullanımında bir şeye sahip olduğunu belirtmektedir: *ylƙa-ƙa bar(ı)m-ka bolup...* “davara ve servete sahip olup...” (2012, s. 424-425).

Eski Türkçede olduğu gibi çağdaş Türk lehçelerinde de *bol-* yardımcı fiilinin isimlerle birlikte sık kullanımı söz konusudur. İsim, sıfat, zarf ile kullanımlarının yanı sıra yabancı kökenli sözcüklerle birlikte en sık kullanılan yardımcı fiillerden biridir. Örneğin Güney Sibiryaya Türk lehçelerinde isim, sıfat ve zarfla birlikte kullanılarak fiilleştirme işlevine sahiptir: Tf. *duza bol-* “yardım etmek”; *bar bol-* “var olmak” (İlgin, 2015, s. 78); Hks. *par pol-* “var olmak; bulunmak”. Hakas Türkçesinde Rusçadan geçen sözcüklerin fiil yapımında en sık kullanılan yardımcı fiillerden biri *pol-* “olmak” fiilidir. Rusçadan geçen fiiller mastar biçiminde *pol-* yardımcı fiili ile söz yapımına girmektedir: Hks. *avtomatizirovat’ pol-* “otomatikleştirmek”; *attestovat’ pol-* “onaylamak, tasdiklemek” (Karpov, 2004, s. 67). Tuv. *öy bol-* “bir şeye meyilli olmak”; *çok bol-* “yok olmak; ölmek”. Ayrıca çağdaş Türk lehçelerinde *bol-* fiili kullanım sahasının oldukça geniş olmasının yanı sıra diğer yardımcı fiillerin aksine *bol-*

yardımcı fiili Eski Türkçeden bu yana dilbilgiselleşme bağlamında tam bir anlamsızlaşmaya uğramamış yardımcı fiillerden biridir (Erdal, 2004, s. 323). Bu durum özellikle kendisi isim + bol- birleşmelerinden göstermektedir. Olmak yardımcı fiili kendi anlam sahasını terk etmeden kendisinden önceki isimleri “meydana gelmek, varlı kazanmak, bir hâlden yeni bir hâle bürünmek, yeni bir duruma erişmek” gibi kendi anlam sahasının vurgusu ile fiilleştirmektedir.

Saha (Yakut) Türkçesinde Buol- Fiili

Saha Türkçesinde “olmak” anlamındaki *buol-* fiilinin yan anlamları ile birlikte bir olayı, durumu anlatması, bir başlangıç bildirmesi gibi sözlük anlamları mevcuttur: *uçu:tal buol-* “öğretmen olmak”; *bügün munñax buolar* “bugün toplantı olacak”; *kıhın buolla* “kış başladı” (YRS, 1972, s. 83). Saha Türkçesinde *buol-* yardımcı fiili sık kullanıma sahip yardımcı fiillerden biridir. Kendisinden önce gelen isim soylu kelimelerle geniş bir kullanıma sahiptir. *İsim (kölöhün buol-* “terlemek”; YRS, 1972, s. 177), *sıfat (mañan buol-* “beyazlamak”; Korkina, 1992, s. 87), *zarf (caltı buol-* “ortadan yok olmak” (zrf, caltı “görünmeden”); YRFS, 2002, s. 167) birlikte kullanılarak geçişsiz fiiller yapar. Bunun yanı sıra kendisinden önce birden fazla isimlerle birlikte de kullanımı söz konusudur. İsimlerin yanı sıra sıfat-fiil almış olan fiillerle de (*innin-kännin bil-bät buol-* “ne yaptığını bilmez olmak (örneğin korkudan), kendini kaybetmek”; YRFS, 2002, s. 200) kullanılarak çeşitli dilbilgisel görevlerde karşımıza çıkmaktadır.

Saha (Yakut) Türkçesinde İsim+Buol-

Buol- yardımcı fiili kendisinden önceki ismi fiilleştirirken birçok işlevde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda oldukça geniş bir dilbilgisel görev alanına sahiptir. Kullanım alanı oldukça geniş olan *buol* yardımcı fiilinin Saha Türkçesindeki dilbilgisel görevleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. İşlevlerinin arasındaki en temel kullanımı ismin içeriğine uygun bir biçimde kılış fiilleri meydana getirmektedir: *bäläm* “hazır” + *buol-* “bir şeyler hazırlamak; yiyecek hazırlamak” (Pekarskiy, 1959, s. 427); *ba:la:x* “suç, ayıp” + *buol-* “suçlamak” (Pekarskiy, 1959, s. 350); *älämäs* “leke” + *buol-* “lekemek” (Pekarskiy, 1959, s. 242); *atlı:* “benzer” + *buol-* “benzemek, birine benzemek” (Pekarskiy, 1959, s. 200).

2. *Buol-* yardımcı fiili bir duruma geçişi, bir şeyi inşa etme, oluşturma veya bir durumu erişme anlamlarında fiiller meydana getirmektedir: *itäyär* “inanç” + *buol-* “inançlı olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 978). Bir duruma erişme bir statü veya bir kimlik için de geçerli olmaktadır: *kaba:nna* + *buol-* “mürettebat olmak; birinin askeri olmak”

(Pekarskiy, 1959, s. 993); *käriätä* “vekil, yerine koyma” + *buol-* “yerine saymak”: *ayatın käriätä buol-* “babası yerine saymak” (Pekarskiy, 1959, s. 1053).

3. *Buol-* yardımcı fiilinin isim unsuru ile anlamca kaynaşarak deyimleşmiş birliktelikler meydana getirmektedir. Bu tür yapıların kullanımlarının ise sık olduğu görülmektedir: *bia* “bağ” + *buol-* “bağ olmak, engel olmak; yük olmak”: *ol kiniäxä bia buolla* “o ona bağ oldu” (Pekarskiy, 1959, s. 598); *battıgas* “baskı” + *buol-* “birine yük olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 408); *ili-atax* “el-ayak” + *buol-* “birine yardımcı olmak” (YRFS, 2002, s. 181); *u:* “su” *saxa buol-* “temiz bir şekilde Sahaca konuşmak” (YRFS, 2002 II, s. 284).

4. Saha Türkçesinde *buol-* yardımcı fiilinin bir diğer kullanım işlevi ise bir şeye dönüşmek veya bir şeye bürünmek, bir şey olmak anlamındaki kullanımıdır. Bu kullanımında özellikle hayvan isimleri, nesne isimleri ve soyut varlıkların isimlerinin kullanım sıklığı ile karşılaşmaktadır. Bu türdeki kullanımlarının destan metinlerinde sık kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu tür dönüşüm bildiren *buol-* yardımcı fiillerde ismin bir niteliğine vurgu yapılmaktadır: *üörbä* “mızrak” + *buol-* “mızrak olmak”; *üörbä buolan tüs-* “mızrak olup düşmek” (ES, 2013, s. 610); *at buol-* “at olmak”; *at buola (buolan) tüs-* “dizlerinin üzerine çökmek” (Pekarskiy, 1959, s. 182); *ehe buol-* “ayı olmak”; *ehe buolan sırsıbittar* “ayı olup peşinden koşmuşlar” (ES, 2013, s. 588). Bununla birlikte mecazî bir anlama sahip olan bu yapıdaki birleşik fiillere deyimlerde sıklıkla rastlanılmaktadır: *balık buol-* “kendini kaybetmek” (YRFS, 2002, s. 123). Türkiye Türkçesinde +*LAŞ-* biçimiyle de karşılayabileceğimiz *isim + buol-* yapılarıdır: Sh. *at buol-* “atlaşmak” (Pekarskiy, 1959, s. 182) ~ TT. *atlaşmak* “at olmak”; Sh. *acaray buol-* “şeytan olmak” (ES, 2013, s. 596) ~ TT. *şeytanlaşmak* “şeytan olmak”; Sh. *ox buol-* “ok olmak” (ES, 2013, s. 590) ~ TT. *oklaşmak* “ok olmak”. Saha Türkçesinin sözlü edebiyat türleri içerisinde mecazi kullanımı ile karşımıza çıkan *ätij buol-* “gök gürültüsü / yıldırım olmak” (ES, 2013, s. 614), *xabcı buol-* “keklik olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 452), *kü:gün* “gürültü” + *buol-* “ses olmak, gürültü olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1277) gibi örneklerin yanı sıra mecazî anlamın olmadığı, söz konusu olan ismin niteliği ile ilgili olarak o hâle bürünmeyi anlatan örnekler mevcuttur: *albas* “büyü” + *buol-* “büyülenmek” (Pekarskiy, 1959, s. 70), *ägiy* “neşe” + *buol-* “neşelenmek” (Pekarskiy, 1959, s. 228), *küdüö* “duman, sis, toz” + *buol-* “dumanla kaplanmak, sislenmek” (Pekarskiy, 1959, s. 1280).

5. Saha Türkçesinde *buol-* yardımcı fiili ile birlikte kullanılan bir diğer sözcük türü varoluşsal sözcükler olarak adlandırılan sınıftır. Bir yanı kopulada bulunabilecek anlam unsurlarından biri özellikle varoluşsal kopulalarda kendisini

gösteren pozitif ve negatif polarite ayrımıdır. Var ve yok kelimeleri yarı kopula özellikli varoluşsal kopula örnekleridir (Hengeveld, 1992, s. 36). Yarı kopulalar, eylem bildiren yüklemelere uygulandığında bir yardımcı fiile ihtiyaç duyarlar. Yardımcı fiille birlikte kullanıldıklarında ise başka bir anlam seviyesi kazanmış olurlar (Hengeveld, 1992, s. 36-37). Saha Türkçesinde bu türden sözcüklerle en sık kullanılan yardımcı fiiller arasında *gın-* ve *buol-* yardımcı fiillerini görmekteyiz: *suox buol-* “yok olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 5); *suox buol-* “ölmek, can vermek” (YRFS, 2002 II, s. 143), *ba:r buol-* “var olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 367).

6. Saha Türkçesinde isme eklenen -LA:X biçimi ile birlikte kullanılan *buol-* yardımcı fiili sahip olmak, bulundurmamak veya istemek işlevinde dilbilgisel göreve sahiptir: *kü:s* “güç” + *tä:x buol-* “güçlü olmak; güçlenmek” (Pekarskiy, 1959, s. 401), *tl* “söz” + *la:x buol-* “söyleyecek sözü olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1017), *käpsäl* “hikaye” + *lä:x buol-* “hikayeli olmak, anlatacak bir hikayenin olması”, *baya+la:x* “av” + *buol-* “bir şeyi avlamayı istemek” (Pekarskiy, 1959, s. 325). Bu yapı Saha Türkçesinin tarihsel metinlerinde de tespit edilebilmektedir: *ütö+läx* [ütüölä:x] “iyi” + *bol-* [buol-] “iyilik sahibi olmak” (Hitrov, 1858, s. 12).

7. Organ isimleri ile birlikte kullanıldığında mecazî ifade kalıplarının meydana geldiğini görmekteyiz: *bas* “baş” + *buol-* “yönetmek” (Pekarskiy, 1959, s. 389), *bas* “baş” + *buol-* “lider olmak” (ES, 2013, s. 700). Saha Türkçesinde bu tür yapı ile meydana gelen ve el olmak, yüz olmak, dil olmak biçiminde deyimleşmiş çok sayıda örnek mevcuttur: *ili:-atax* “el ayak” + *buol-* “birine yardımcı olmak” (YRFS, 2002, s. 181), *ilin kälın siräy* “yüz” + *buol-* “güvenilmez olmak, iki yüzlü olmak” (YRFS, 2002, s. 194), *bütünnü: kulga:x* “kulak” + *buol-*; *bütünnü: xarax-kulga:x* “göz kulak” *buol-* “pür dikkat dinlemek” (YRFS, 2002, s. 148).

8. Saha Türkçesinde bir hastalığa sahip olduğunu veya bir hastalığa yakalandığını bildirirken *buol-* yardımcı fiilinin kullanımı söz konusu olmaktadır: *iräñä* “irin” + *buol-* “iltihap olmak, iltihaplanmak” (Pekarskiy, 1959, s. 953), *bodoñ* “ağrı, sancı” + *buol-* “ağrılamak, ağrılanmak” (Pekarskiy, 1959, s. 248). Hastalık ifadelerinin yanı sıra sağlık ile ilgili sözcüklerle de kullanılmaktadır: *äliär* “sağlık; zenginlik” + *buol-* “sağlıklı olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 248). Hastalık isimlerinin içerisinde önemli bir grubu Rusçadan geçen isimler oluşturmaktadır. Bu tür alıntı sözcükler *buol-* yardımcı fiili ile fiilleşmektedir: *boro:ntus* “frenği (Ru. Poronsus)” + *buol-* “frenği hastası olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 502), *dovuolnay* “kırgın” + *buol-* “kendini iyi hissetmek” (Pekarskiy, 1959, s. 725).

9. Saha Türkçesinde *buol-* yardımcı fiilinin sıfatlarla birlikte sık bir kullanıma sahip olduğu görülmektedir. Sıfatın bildirmiş olduğu niteliğe vurgu yaparak o hâle erişmeyi bildirdiği örnekler söz konusudur: *bärt* “sağlam, kuvvet” + *buol-* “sağlamlaşmak, kuvvetlenmek” (Pekarskiy, 1959, s. 69), *aççık* “aç” + *buol-* “acıkmak, açlık hissetmek” (Pekarskiy, 1959, s. 212), *ämāx* “çürük” + *buol-* “çürümek” (Pekarskiy, 1959, s. 254), *daŋki* “düzensiz” + *buol-* “düzensizleşmek” (Pekarskiy, 1959, s. 674), *dıŋ (tıŋ)* “gergin” + *buol-* “gerginleşmek” (yay hakkında) (Pekarskiy, 1959, s. 761), *kurus* “üzgün, karamsar; mahcubiyet” + *buol-* “üzülmek, mahcup olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1255).

10. Saha Türkçesinde *buol-* yardımcı fiilli kendisinden önce ikilemeler ile birlikte kullanılarak yardımcı fiilli yapılar meydana getirmektedir: *a:x-ma:x* “sersem” + *buol-* “sersemleşmek, aptallaşmak” (Pekarskiy, 1959, s. 205); *ättä:x-xa:nna:x* “etli kanlı” + *buol-* “somutlaştırmak” (Pekarskiy, 1959, s. 319), *kari-kuru* “mahcup, üzgün” + *buol-* “mahcup olmak, üzgün olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1050). Saha Türkçesindeki bazı ikilemeler yalnızca kendilerine *buol-* yardımcı fiilinin kendisine yanaşmasıyla kullanılmaktadır. Peykarskiy, sözlüğünde bu tür ikilemelerin anlamını cümle içerisinde *buol-* ile birlikte vermektedir. Örneğin *äläy-mäläy* “aygın baygın” ikilemesi *buol-* yardımcı fiili ile bir anlamda kalıplaşarak kullanılmaktadır: *äläy-mäläy* “aygın baygın” + *buol-* “baygın olmak; bayılmak” (Pekarskiy, 1959, s. 241). Bu şekilde *xaki-buku* “yarı aç” + *buol-* “yarı aç olmak” yapısı da *buol* yardımcı fiili ile kalıplaşmıştır: *xaki-buku buolan olorobun* “yarı aç yaşıyorum” (Pekarskiy, 1959, s. 540).

11. *Buol-* yardımcı fiili zarflarla birlikte kullanılarak onları fiilleştirmektedir: *ada:-buda:* “zrf, ayrı ayrı, farklı” + *buol-* “farklılık göstermek; birbirinden ayrılmak” (Pekarskiy, 1959, s. 26); *calı* “Zrf, fark edilmeden” + *buol-* “dikkat çekmeden bir yerde bulunmak” (STBT, 2004, s. 303), *ötör* “zrf, çabucak” + *buol-* “çabuk olmak” (ES, 2013, s. 802).

12. *Buol-* yardımcı fiili sayı, miktar veya ölçü birimi olarak kullanılan sözcüklerle “bölmek, ayırmak, artırmak veya azaltmak” anlamlarında birleşik fiiller meydana getirir: *orduk* “fazla” + *buol-* “artmak, fazla olmak; fazlalaşmak” (Pekarskiy, 1959, s. 799), *aŋı* “yarım” + *buol-* “çatallanmak, bölünmek; yarım” (Pekarskiy, 1959, s. 120), *İki (üs “üç”, tüört “dört”, biäs “beş”, alta “altı”...)* + *buol-* “ikiye bölünmek (üçe bölmek, dörde bölmek, beşe bölmek, altıya bölmek)” (Pekarskiy, 1959, s. 553), *ügüs* “çok, fazla” + *buol-* “fazlalaşmak; çoğalmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1140), *baçça* “miktar bildirir; çok, kadar” + *buol-* “kendini göstermek, belli etmek; bir yerde olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 415).

13. *Buol-* yardımcı fiilinin en önemli dilbilgisel görevlerinden biri yabancı sözcüklerle olan kullanımudur. Saha Türkçesinin ağızlarında bu işlev ile ilgili dikkat çekici örnekler mevcuttur. Saha Türkçesinin kuzeydoğu ağızlarında isimleri fiilleştiren *-lly* ekinin kullanımının yanında aynı ismin *buol-* yardımcı fiili ile fiilleştirildiği örnekler mevcuttur: Sh. *marāṣi* (< Ru. *mirāji* “serap, hayal”) > *marāṣitiy-*, *marāṣi buol-* “unutmak”; Sh. *iliäxä* (< Ru. *lixo*) > *iliäxätiy-*, *iliäxä buol-* “rahatsız olmak; acı çekmek, ağrı hissetmek” (Korkina, 1992, s. 102). Bahsedilen örneklerin yanı sıra Saha Türkçesinin kuzeydoğu ağızlarında Rusçadan alıntılanmış isim, zarf gibi kelimelerin *buol* “olmak” yardımcı fiili ile birlikte meydana getirdikleri yapılar söz konusudur. Örneğin Rusçadan geçen *ele* “zorlukla, güçlkle” zarfı ile Saha Türkçesinde *ba:la* edatına gelen *buol* yardımcı fiili le meydana gelen bir yapı söz konusudur: *Katya ele-ba:la buol-la* “Katya utandı” (Korkina, 1992, s. 102). Rusçadan geçen *bärä:dä* “kronik bir rahatsızlık; hastalık” (< *ured* “zarar”) kelimesi *buol-* yardımcı fiili ile birlikte kullanıldığında “rahatsızlık hissetmek, acı çekmek; hasta olmak” anlamına gelmektedir: *bärä:dä buol-an xa:l-bit-im* “Rahatsızlanıp kaldım” (Korkina, 1992, s. 99). Saha Türkçesinin kuzeydoğu ağızlarından Ust-Yana ağızında Rusçadan geçen *n'ıra:t* (< *ne rad* “memnuniyetsiz, mutlu olmayan) kelimesi *buol-* yardımcı fiili ile birlikte fiilleşerek “üzülmek” anlamında diğer yapılarda olduğu gibi analitik bir yapı meydana getirir: *n'ıra:t buol-an xa:l-l-m* “Üzülüp kaldım” (Korkina, 1992, s. 246). Bunların yanı sıra bir diğer dikkat çekici konu ise isimden fiil yapan *+(A)r* eki ve *buol-* yardımcı fiilinin ortak örneklerdeki kullanımudur. Saha Türkçesinin kuzey ağızlarında tespit edilen ve Moğolcadan geçen *al'l'a:s* “yorgunluk” (< alçıyas) kelimesinin (DSYY, 1976, s. 44) *al'l'a:hur-* ve *al'l'a:s (al'ca:s) buol-* “bunamak, akıl sağlığını kaybetmek” fiili örnek gösterilebilir: *al'ca:s buol-bukkun duo?* “Senin akıl sağlığın yerinde mi? (bunadın mı?)” (Korkina, 1992, s. 87). Z. Korkmaz, Eski Türkçede isimden fiil yapan *+(A)r* ekinin isim ve sıfatlarda “olmak” anlamında geçişsiz fiiller kurduğunu belirtir. Konuyla ilgili olarak *belgür-* “belirmek; belli olmak”; *yangır-* “yenileşmek; yeni olmak”; *ebir-* “bir şeyin etrafında olmak, dolanmak” (<*eb+ir-*) örneklerini göstermektedir. Korkmaz, bununla birlikte Eski Türkçede “olmak, yapılmış olmak, mevcut olmak, bulunmak” anlamını veren fiil türetmeleri için er-yardımcı fiili kullanıldığını belirtir. Eski Türkçenin metinlerinde *+r-* ekinin er- fiilinin eklenmesinden oluştuğuna dair kanıtların olmadığını ifade etmekle birlikte *Divanü Lügat-it Türk'te +r-*, *+Ar-* ekleriyle sıfatlardan türetilmiş “olma, bulunma” veya “bir durumdan bir duruma dönüşme” anlamlarında fiiller türettiğini belirtir (2005, s. 190). Bu bağlamda *Divanü Lügat-it Türk'te* konu ile ilgili olarak *kara er-* “kara oldu” (Ercilasun, 2020, s. 279); *kızıl erdi-* “kırmızı oldu” (Ercilasun, 2020, s. 279) fiilleri söz

konusudur. Bu bağlamdan hareketle Saha Türkçesinde *xarar-* (Pekarskiy, 1959, s. 3343) ve *xara buol-* “kararmak” örneğinde ve Saha Türkçesinin ağızlarında tespit edilmiş *al'l'a:hır-* ve *al'l'a:s (al'ca:s) buol-* “bunamak, akıl sağlığını kaybetmek” örneğinde olduğu gibi Eski Türkçenin izlerinin taşındığını görmekteyiz.

İsim + Gın-

Gın- yardımcı fiili köken bakımından Eski Türkçedeki *kıl-* fiiliyle ilişkilendirilmektedir (Pekarskiy, 1959, s. 651). Eski Türkçede *kıl-* fiilinin anlamını Clauson “*bir şey yapmak, birisi için bir şey yapmak*” biçiminde tanımlamaktadır: *kılınçın kılı umaz biz* “onların yaptıklarını biz yapmayız” (1972, s. 616). T. Tekin *kıl-* yardımcı fiilinin isim ve sıfatlarla kullanıldığını belirterek *uruş kıl-* “savaşmak”; *bay kıl-* “zenginleşmek”; *baz kıl-* “bağımlı kılmak” örneklerini verir. (2003a, s. 98). A. Bican Erclasun, *kıl-* yardımcı fiilinin sıfat ve zarflarla kullanımının çok az olduğunu ve ilk tarafın birden fazla kelimelerle olduğu yapıların da kullanımlarının sınırlı olduğunu belirtmektedir (2014, s. 82).

Kıl- yardımcı fiilinin kullanımı ile ilgili en detaylı sınıflandırmayı yapanlardan biri olan Tenişev ise iki alt başlıkta konuyu ele almaktadır. Bunlardan ilki belli bir kalıba bağlı kalmadan *kıl-* yardımcı fiilinin kullanımı iken diğeri ise geçişsiz fiil yapmasıdır. İlk maddeyi zarf ve sıfatlarla kullanımı (*üküş kıl-* “arttırmak, çoğaltmak”; *bay kıl-* “zenginleşmek”), isimlerle kullanımı (*sub kıl-* “cezalandırmak”), var ve yok sözcükleri ile kullanımı (*yok kıl-* “imha etmek, yok etmek”) olarak alt başlıklara ayırmaktadır. İkinci maddeyi ise isimlerden geçişsiz fiil yapması (*yoluq kıl-* “suç işlemek”) ve yansıma ses, sözcüklerle kullanımı (*şart-sart kıl-* “ezmek; (çamur sesi) biçiminde alt başlıklara ayırmaktadır. Ayrıca Tenişev, *kıl-* yardımcı fiilinin sık kullanımının çağdaş Türk lehçelerinde kullanım sıklığı azaldığını belirtmektedir (1988, s. 435-436).

Türk lehçeleri içerisinde varlığı ve kullanımı devam etmekte olan *kıl-* yardımcı fiili ile ilgili olarak Şçerbak, birtakım Türk lehçelerinde “*kullanım alanı dar olan başka fiillere rastlanıldığını*” belirtmektedir. Azerbaycan Türkçesinde *elä-*, Türkmen Türkçesinde *eyle-*, *et-* Başkurt Türkçesinde. *yaha-*, Tatar Türkçesinde *yasa-*, Türkiye Türkçesinde *yap-*, *et-*, Çuvaş Türkçesinde *tu-* lehçelerini örnek vermektedir (2016, s. 169).

Bu fiil ile ilgili olarak en dikkat çeken durum Güney Sibirya Türk lehçelerinden Tofa (Karagas) Türkçesinde *kıl-* “kılmak, yapmak” yardımcı fiilinin varlığının yanı sıra *kın-* “etmek, yapmak” yardımcı fiilinin de bulunuyor olmasıdır: *çap qındı* “tokatladı; şakladı”; *pyalt kıl-* “guruldamak” (Rassadin, 1978, s. 156).

Saha (Yakut) Türkçesinde Gın- Fiili

Saha Türkçesinde sözlük anlamı “yapmak” olan *gın-* fiili *manna tuğu gınayın* “burada ne yapıyorsun?”; *itini gın!* “şunu yap!” gibi örnekler dışında nadiren ana fiil olarak kullanılır. Saha Türkçesinin kendi dil tarihi içerisinde dilbilgiselleşerek anlamsızlaşmaya uğramış bir fiil olan *gın-* fiili giderek ana fiil olarak kullanım özelliğini yitirmiştir. Saha Türkçesinin 19. yüzyıl metinlerinde *gın-* fiilinin *kēr_gınıma* “uzaklaşma, uzaklara gönderme” biçiminde yazıldığı ve alt çizgi kullanımının olduğu örnek söz konusudur (Hitrov, 1858, s. 23). Bunun sebebi o dönemki metin yazarının iki sözcüğü birlikte duyma olasılığı olabileceği gibi *gın* fiilinin yardımcı fiil olarak dilbilgiselleşme seviyesinin Saha Türkçesinin dil tarihi içerisinde daha derinlerde gerçekleşmeye başladığını biçiminde düşünülebilir.

Saha (Yakut) Türkçesinde İsim+Gın-

Talat Tekin, Saha Türkçesinde yansıma sözcüklerin *gın-* “yapmak, etmek” fiili ile fiil söz yapımına girmesini dikkat çekici bulur. Örneğin *tus gın-* “ses çıkarmak”. Saha Türkçesindeki bu fiilin Moğolcadaki yansıma sözlerden fiil yapan *-gInA* ekiyle uygunluk gösterdiğini düşünmektedir. Ayrıca T. Tekin, Saha Türkçesindeki *gın-* “yapmak, etmek” fiilinin Moğolca *-gInA* ekiyle soydaş olduğunu ve her ikisinin de Altayca **kına-* biçimine gittiğini bildirir (2003b, s. 149-156).

Saha Türkçesindeki *gın-* fiili ile ilgili olarak ilişkilendirilebilecek Tofa Türkçesinde *kın-* fiilinin varlığı söz konusudur. Saha Türkçesinin tarihsel sözlüğü niteliğinde olan Pekarskiy’in *Slovar’ yakutskogo yazıka* adlı çalışmasında fiilin *gın-* biçiminin yanında *kın-* biçimine de örneklerine yer vermektedir (Pekarskiy, 1959, s. 1395). Saha Türkçesinde olduğu gibi yansıma ses ve sözcüklerle yardımcı fiil işlevinde bir seferde aniden meydana gelen eylemleri işaretlemektedir. Rassadin bu fiilin etimolojisini *kılın-* (> *kın-*) fiili üzerinden yapmaktadır (1978, s. 156). Bununla birlikte Saha Türkçesinde ise *kılın* sözcüğü bulunmaktadır. Bu sözcük özellikle kan yolu ile olmayan akrabalık terimlerinde kullanılmaktadır: *aya kılın* “kayınpeder”; *iyä kılın* “kayınvalide”; *uol kılın* “enişte, kayınbirader”, *ayas kılın* “baldız”. Aynı zamanda akrabalık terimolojisinde üvey anlamında da kullanılmaktadır. Saha Türkçesinde tek kullanımı yeri akrabalık terimleri olan *kılın* sözcüğü *kıl-* “yapmak” fiilinin

sözcükleşme hadisesi neticesinde sözlük birim olarak Saha Türkçesinde oldukça sınırlı bir alanda kalarak kendisini korumuş olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda Rassadin'in belirttiği üzere Saha Türkçesinde de kullanım alanı oldukça sınırlı olmasına karşın tespit edilebilen *kılın-* üzerinden *kın-* ~ *gın-* gelişimi mümkün görünmektedir.

Saha Türkçesinde *kıl-* fiilinin yanı sıra “yapmak” anlamında *oŋor-* fiilinin varlığı da söz konusudur. Bu fiil sıklıkla Rusçadan geçmiş olan sözcüklerle kullanılmaktadır: *dakıla:t* (<Ru. *doklad*) “rapor” > *dakıla:tta:-* “rapor yazmak, rapor hazırlamak” > *dakıla:t oŋor-* “rapor hazırlamak” (YRS, 1972, s. 109); *kommentariy* “yorum” > *kommentariyda:-* “yorumlamak” > *kommentariyda oŋor-* “yorum yapmak” (YRS, 1972, s. 172). Saha Türkçesinin tarihsel metinlerinde sık kullanımı olmamasına karşın *oŋor-* ile meydana gelmiş olan analitik yapılar tespit edilmektedir: *utari* “karşı; -e karşı” + *oŋor-* “karşı gelmek, diklenmek”; *atagastaççıkka utari oŋoruma* “arkadaşına rağmen bir şey yapma” (Hitrov, 1858, s. 23). *Üçügäy* “iyi, güzel” + *oŋor-* “iyi davranmak”; *ütö [ütüö] tılı ätiŋ äsigini [ähigini] kiraççılarga [kır:ççılarga], üçügän [üçügäy] oŋoruŋ äsigini [ähigini] aba:sı [aba:hu] köröççülärgä* “tatlı sözcük söyletin sizi lanetleyenlere, iyi davranın sizi kötü görenlere” (Hitrov, 1858, s. 24).

Geçişli ve geçişsiz fiiller yapan *gın-* yardımcı fiili kendisinden önce isim, sıfat, zarf, birden çok isim, yansıma ses ve sözcüklerle olmak üzere geniş bir kullanıma sahiptir. Bu bağlamda ise işlek bir yardımcı fiildir. *Gın-* yardımcı fiilinin Saha Türkçesindeki dilbilgisel görevleri şu şekilde sınıflandırılabilir.

1. *Gın-* yardımcı fiilinin en önemli özelliklerinden biri yansıma ses ve sözcükleri fiilleştirmesidir. *Gın-* fiili aynı zamanda yansıma kelimelerle kullanılıp birleşik fiil meydana getirmektedir: *lis gın-* “şiddetli, güçlü bir ses çıkarmak”; *tas gın-* “keskin bir çatırtı, çıtırtı sesi çıkarmak”; *kı:kır gın-* “gıcırdamak”; *car gın-* “kuru bir tahtaya vurulduğunda veya yere düştüğünde çıkan sese benzer bir ses çıkarmak” (Afanas’ev, 1989, s. 27); *säp* “yansıma ses, ağıza alınan az bir sıvıda çıkan ses” + *gın-* “bir yudumda içmek” (YRS, 1972, s. 368); *kip gın-* “gümbürdemek” (Pekarskiy, 1959, s. 1097); *kulk gın-* “bir şeyi yutarken kulk diye ses çıkarmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1205).

Afanas’ev’e göre bu tür yardımcı fiili yapılar yansıma sözcüklerin linguistik doğasını ortaya koymaktadır. Yansıma sözcükler cümle içinde bağımsız bir biçimde kullanılmazlar. Bu tür kelimelerin cümle içinde kullanımı zorunlu olarak bir yardımcı fiil gerekliliğini ortaya koymaktadır (Afanas’ev, 1989, s. 27) Bundan dolayı Saha Türkçesinde birtakım yansıma seslerin kullanımları sadece *gın-* yardımcı fiili ile

sınırlıdır. Bunlara örnek olarak *dır*, *laŋ*, *lap*, *liŋ*, *las* gibi yansıma sesler örnek gösterilebilir: *dır gın*- “çatlama sesi çıkarmak” (Pekarskiy, 1959, s. 762); *laŋ gın*- “laŋ diye ses çıkarmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1464); *lap gın*- “şaplamak” (Pekarskiy, 1959, s. 1466).

2. *Gın*- yardımcı fiili yansıma ses ve sözcüklerin yanı sıra ünlemlerle birlikte kullanılarak onları fiilleştirir: *palk* “ünlem” *gın*- “ünlemek; gürlmek; ses çıkarmak”; *pal* “ünlem” *kın*- “ünlemek; gürlmek; ses çıkarmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1991).

3. *Gın*- yardımcı fiili kendisinden önceki isim ile birlikte kullanılarak onu fiilleştirmektedir. *Gın*- yardımcı fiilin dilbilgisel görevlerinden bir diğeri ise “bir şeyi çevirmek, dönüştürmek” işlevidir. Özellikle renk bildiren sözcüklerde bu durum tespit edilebilmektedir: *köyör* (küöx + ör) + *gın*- “yeşermek, yeşile dönmek” (Pekarskiy, 1959, s. 1123); *kıtar* (al) + *gın*- “kızmak; kırmızı dönmek” (Pekarskiy, 1959, s. 1442); *cäbidis* “pas, pas rengi” + *gın*- “aniden pas, mat ir renge bürünmek” (Pekarskiy, 1959, s. 806). Bununla birlikte kendisinden önce gelen ismi “yapmak, oluşturmak, hazırlamak” anlamlarında fiilleştirmektedir: *külüm* “parıltı” + *gın*- “ışıldamak, parlamak” (Pekarskiy, 1959, s. 1292), *boyu*: “yük, engel” + *gın*- “yük olmak, engel olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 483), *asılık [ahılık]* “yiyecek” + *gın*- “yiyecek hazırlamak” (Pekarskiy, 1959, s. 178), *alı*: “bölüm, kısım, parça” + *gın*- “bölmek, kısımlara ayırmak” (Pekarskiy, 1959, s. 84).

4. Saha Türkçesinin tarihsel metinlerinde tespit edilen bir örnek ise *isim+LA:X* + *gın*- biçimidir. Bu yapının *buol* yardımcı fiili ile meydana gelen yapısı “elinde bulundurma, sahip olma” dilbilgisel görevinde iken *gın* yardımcı fiili ile “belirleme, tayin etme, elinde bulundurma, muktedir olma” dilbilgisel görevi öne çıkmaktadır. Saha Türkçesinin tarihsel dinî metinlerinde tanrı için can veren, can vermeye muktedir anlamında tespit edilmiş olan *tin* [tɪ:n “nefes; ruh”] + *nax gın* (Hitrov, 1858, s. 12) yapısı kullanılmaktadır (Bılırgı cıllar bı:starıgar 2008).

5. *Gın*- yardımcı fiili, kendisinden önce gelen sıfatları fiilleştirir: *kıra* “kısa” + *gın*- “kısaltmak”: *ması kıra gın*- “ağacı kısalt” (Pekarskiy, 1959, s. 653); *käŋkäs* “ferah” + *gın*- “ferahlatmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1035); *kuruş* “karamsar” + *gın*- “hemen üzölmek, karamsar olmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1255); *ämä:rkäy* “düz” + *kın*- “düzlemek” (Pekarskiy, 1959, s. 253).

6. *Gın*- yardımcı fiili, kendisinden önce gelen zarfları fiilleştirir: *dullas* “sağlamca, kuvvetlice” + *gına* oloro tös- “birden kuvvetlice konmak” (dala konana bir kartal hakkında) (Pekarskiy, 1959, s. 748); ör “uzunca” + *gın*- “çok olmak, uzamak”

(ES, 2013, s. 802); *ötör* “çabucak, kısa bir süre içinde” + *gın-* “çabuklaştırmak, hızlandırmak” (ES, 2013, s. 802); *calır-culur* “dalgın dalgın” + *gın* “dalgınlaşmak” (Pekarskiy, 1959, s. 782).

7. *Gın-* yardımcı fiili, kendisinden önce gelen sayıları, miktar bildiren sözcükleri fiilleştirir: *tüört* “dört” + *gın-* “dörde bölmek; dört parçaya ayırmak” (Pekarskiy, 1959, s. 635); *alta* “altı” + *gın-* “altı parçaya bölmek” (Pekarskiy, 1959, s. 95); *dubayı* (<Ru. dvoit) “ayrılma, yarıma, yarım” + *gın-* “ikiye ayırmak” (Pekarskiy, 1959, s. 744); *tāḡ* “eşit” + *gın-* “denkleme, eşitleme” (Afanas’ev, 1989, s. 26).

8. *Gın-* yardımcı fiilin ikilemelerle birlikte meydana getirmiş olduğu yardımcı fiilli yapılar söz konusudur: *bur-bur gın-* “puf diye duman çıkarmak” (duman hakkında) (Pekarskiy, 1959, s. 564); *ciyis-caıys gın-* “vücudun ileri geri gitmesi; irkilmek” (Pekarskiy, 1959, s. 771); *kulasıs-iläsis gın-* “sırt üstü uzanmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1203); *āḡä:x-çoḡo:x kın-* “birine bir şeye merakla bakmak” (Pekarskiy, 1959, s. 269). Bununla birlikte yansıma ses ve sözcüklerden meydana gelmiş olan ikilemelerin *gın-* yardımcı fiille birlikte kullanımı da tespit edilmektedir: *xalıḡır-kulugur gın-* “ses çıkarmak, gürültü yapmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1209); *kuḡ-xaḡ gın-* “ses çıkarmak” (Pekarskiy, 1959, s. 1219); *cıx-cak gın-* “ürpermek, tüylerin diken diken olması” (Pekarskiy, 1959, s. 879); *xark-kurk gın-* “çatırdı çitirdi çıkarmak; çatırdamak, çitirdamak” (Pekarskiy, 1959, s. 1250).

9. Sayıları çok olmamakla birlikte *gın-* yardımcı fiilin hastalık ve organ isimleri ile kullanımı metinlerde tespit edilmektedir: *carıya ıarı* “eski bir hastalık” *gın-* “hasta etmek”: *süräxtärin-bıardarın carıya ıarı gınna* “yüreklərini ciḡerlerini hasta etti” (Pekarskiy, 1959, s. 793). *xarax-kös gın-* “dikkatini vermek, dikkat kesilmek” (Pekarskiy, 1959, s. 1170).

Sonuç

Saha Türkçesinde *buol-* ve *gın-* ile kurulan isim+fiil kurulumlarında isim unsurunun ad, sıfat, zarf, yansıma ses ve sözcük gibi zengin isim grupları ile meydana geldiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte isme gelen çekim ekleri ile kurulan yardımcı fiillerin anlamca kaynaşıp mecazi anlamlar kazanarak bazı örneklerde deyimleştiği tespit edilmiştir. Saha Türkçesinde isim+yardımcı fiil kuruluşlarında en işlek yardımcı fiillerin Türk dilinin ortak yardımcı fiilleri sınıfında değerlendirilebilecek olan *boul-* ve *gın-* (*kıl-*) olduğu literatür taramasında örneklerle görülmüştür.

Buol- ve *gın-* arasındaki en belirgin farkın kendisinden önce kullanılan isim unsurunun niteliği ile ilgili olduğu tespit edilmektedir. *Buol-* yardımcı fiili kendisinden önceki ismi bir hâle, bir duruma erişme noktasında fiilleştirirken *gın-* yardımcı fiilinin dönüştürme işlevindeki dilbilgisel görevi ile kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte sayı, miktar, ölçü bildiren isim unsurları gibi *buol-* ve *gın-* yardımcı fiillerinin ortak isim unsurları ile kullanımlarının da söz konusudur. Rusçadan geçen alıntı sözcüklerde ve hastalık isimlerinde *gın-* yardımcı fiilinin dar da olsa bir kullanımının olmasına karşın *buol-* yardımcı fiilinin kullanımının daha işlek olduğu tespit edilmektedir. Buna karşın ise yardımcı ses ve sözcüklerde ise *gın-* yardımcı fiilinin kullanımının daha işlek olduğu verilerle tespit edilmektedir. Bunun yanı sıra bazı yansıma seslerin kullanımının ancak *gın-* yardımcı fiille olduğu görülmüştür.

Kısaltmalar

DSYY = Dialektologičeskiy slovar' yakutskogo yazıka. Bkz. Afanas'ev, P. S., M. S. Voronkin, M. P. Alekseev (Haz.) (1976) Dialektologičeskiy slovar' yakutskogo yazıka. Moskva: Nauka.

ES = Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh. Bkz. Ergun, M. (Haz.) (2013) Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh. Ankara: TDK Yayınları.

Hks. = Hakas Türkçesi

Tat. = Tatar Türkçesi

Tf. = Tofa Türkçesi

Tuv. = Tuva Türkçesi

YRFS= Yakutsko-russkiy frazeologičeskiy slovar' I-II. Bkz. Nelunov, A. G. (Haz.) (2002) Yakutsko-russkiy frazeologičeskiy slovar' I-II. Novosibirsk: İnstitut Gumanitarnıx İssledovanniy.

YRS = Yakutsko-russkiy slavor'. Bkz. Sleptsov, P.A. (Haz.) (1972) Yakutsko russkiy slavor. Moskva.

Kaynakça

Afanas'ev, P. S. (1989). Tipı sostavnıh slov v yakutskom yazıke. M. S. Voronkin, E. İ. Korkina ve P. A. Sleptsov (Yay. haz.). *Yakutskiy yazık: leksikologiya, leksikografya* içinde (s. 23-30). Yakutsk: Yakutskiy nauçnyy tsentr so an sssr.

Antonov, N. K. (2009). *Saxa biliñni tıla*. Coku: skay.

- “Bılırgı cıllar bı:starıgar”. (2008). Sakhatyla. Erişim tarihi: 10.12.2021, http://wiki.sakhatyla.ru/wiki/Былыргы_дьыллар_быыстарыгар.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Dizdaroglu, H. (1963). *Türkçede Füller*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2014). *Kutadgu Bilig Grameri-Fül-*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2020). *Divânu Lugâti't-Türk: Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden: Brill.
- Ergun, M. (Haz.). (2013). *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hengeveld, K. (1992). *Non-Verbal Predication: Theory, Typology, Diachrony*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hitrov, P. D. (1858). *Yakutsko-russkiy bukvar' (saha nuça ikki azbukata)*. Moskva.
- Ilgın, A. (2015). *Tarihi Karşılaştırmalı Tofa (Karagas) Türkçesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karpov, V. G. (2004). “Glagol” xakas tili –Morfologiya- V. G. Karpov (Yay. haz.). Abakan.
- Kirişcioğlu, F. (1999). *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkina, E. İ, Ubryatova, E., Haritonov, L. N., Petrov, N. E. (1982). *Grammatika sovremennogo yakutskogo literaturnogo yazıke*. Moskova: Nauka.
- Korkina, E. I. (1992). *Severo-Vostochnaya dialektnaya zona yakutskogo yazıka*. Novosibirsk: Nauka.
- Korkmaz, Z. (1990). Göktürkçede İsimden Fiil Türeten Ekler ve Köken Yapıları Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yılığı-Belleten*, 38, 141-149.
- Korkmaz, Z. (2005). Türkçede İsimden Fiil Türeten +r, +ar/+er Eki ve Yapısı Üzerine. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* (Cilt 1). Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Nelunov, A. G. (Haz.). (2002). *Yakutsko-russkiy frazeologičeskiy slovar' I-II*. Novosibirsk: İnstitut Gumanitarnıx İssledovanniy.

- Pekarskiy, E. K. (1959). *Slovar' yakutskogo yazıka 1-3*. Moskva: Akademiya nauk SSSR.
- Rassadin, V. İ. (1978). *Morfologiya tofalarskogo yazıka v sravnitel'nom osvoşçenii*. Moskva: İzdatel'stvo NAUKA.
- Sleptsov, P. A. (Haz.). (1972). *Yakutsko russskiy slavor*. Moskva.
- Şçerbak, A. M. (2016). *Türk Dillerinin Karşılaştırılmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler (Fül)*. (Y. Karasoy, N. Hacızade, M. Gülmez, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (2003a). *Orhon Türkçesinin Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Tekin, T. (2003b). On the Structure of Altaic Echoic Verbs in –KırA. *Altayistik Makaleler 1*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Tenişev, E. R. (1988). *Sravnitel'no-istoričeskaya grammatika tyurkskix yazıkov*. Morfologiya. Moskova.

Summary

In Sakha Turkish, the auxiliary verb buol-, meaning “to be”, has some other lexical meanings revealing a case or situation and stating a beginning. The auxiliary verb buol- is one of the auxiliary verbs that are frequently used in Sakha Turkish. It has a wide usage with the words in noun groups that are used before itself, and with its usage with those noun groups, the auxiliary forms intransitive verbs. In addition, one can find the usage of the auxiliary buol- with more than one noun before itself. One of the common grammatical functions of the auxiliary verb buol-, which could be observed in various grammatical functions, is to make verbs by compounding with noun elements.

In Sakha Turkish, the auxiliary verb gın-, whose lexical meaning is “to do”, is rarely used as a main verb in a sentence except for the examples such as manna tugu gınayın “what are you doing here?” and itini gın! “do it!”. The auxiliary verb gın- which is a desemanticised verb through grammaticalisation within the language history of Sakha Turkish has lost its function as a main verb in the course of time. It is seen that the auxiliary gın- was used with the function of an auxiliary verb in the oldest written texts in Sakha Turkish. In addition to this function, in view of the fact that today the usage of gın- as a main verb is so rare, it can be assumed that the level of its grammaticalisation as an auxiliary verb began in the remote past in the language history of Sakha Turkish.

In this study, the auxiliary verbs buol- and gın in Sakha Turkish are evaluated under two separate headings. In these parts, it is determined how the auxiliaries buol- and gın- have wide usage areas and how Sakha Turkish analytically provides functions for verb formations. The data of the study are acquired from the historical and contemporary dictionaries, texts and oral literary products in Sakha Turkish. It is observed that the noun element in the formation of noun + auxiliary verb consists of noun groups such as noun, adjective, adverb and onomatopoeic sounds and words. Furthermore, it is determined that the auxiliary verbs which are formed with inflectional suffixes added to nouns become idioms by acquiring metaphorical meanings through semantically compounding with those nouns. In the literature review, it is seen with the examples that in noun + auxiliary verb formations, the most frequently used auxiliaries are buol- and gın- that could be classified in the common auxiliary group of the Turkish language.

The paper elaborates the examples from Old Turkish to current Southern Sibiria Turkish dialects. At this point, the situations of the auxiliary verbs *buol-* and *gın-* in Southern Sibiria Turkish dialects are studied in relation to their usage in Sakha Turkish. In the study, the examples, which are given through the data acquired in the parts where the auxiliaries *buol-* and *gın-* in Sakha Turkish are studied, are classified in itself. The obtained results are itemized in the paper. The results of the study demonstrate that the most obvious difference between the auxiliaries *buol-* and *gın-* is related to the characteristics of the noun element that is used before them. Whereas the auxiliary *buol-* transforms the noun used before itself into a verb when it means to reach a case or situation, the auxiliary *gın-* is used with the grammatical function seen in the transforming features of the auxiliary verb. In addition to this, it is possible to see these auxiliary verbs are used with the common noun elements indicating number, quantity and measure. It is observed that in the words and names of the diseases that are borrowed from Russian, the auxiliary verb *gın-* has a rare usage while the auxiliary verb *buol-* has a more common usage. On the other hand, it is discovered with the examples that in onomatopoeic sounds and words the usage of the auxiliary verb *gın-* is more common. The usage of the onomatopoeic sounds is possible only with the auxiliary verb *gın-*. Therefore, in the study, different noun groups are examined with the various examples and the usage areas and functions of the auxiliary verbs *buol-* and *gın-* are elaborated.